

СТАНОВИЩЕ

за дисертационния труд на Велислава Годорова
„Логически модели за предаването на източника на информацията в естествените езици”
от доц. д-р Росен Люцканов, Институт по философия и социология (БАН)

Дисертационният труд на Велислава Годорова е с обем 155 страници. Включва увод, пет глави, заключение и библиография с цитирани източници на български и английски език. Обемът очевидно не е голям, но това също толкова очевидно не е недостатък. Бързам да уточня защо: за мен тази дисертация е прецедент. Както знаем, „доктор” е образователна и научна степен. В практически всички дисертации, които съм виждал, балансът между тези два компонента е в полза на първия. Тук е точно обратното: налице са голям брой значими и оригинални приноси, съответно пестеливо е осигурен минималният концептуален контекст, позволяващ тяхното формулиране. Тази дисертация е изключителна и в редица други отношения: от нивото и актуалността на дискусиата, през прецизната работа с източниците до оформлението на текста. Мога само да се надявам използването на LaTeX да се превърне от изключение в правило.

Задача на изследването е да анализира „формално-семантичните подходи към граматическата категория евиденциалност, обръщайки специално внимание на философските теории за значението, на които се основават тези подходи” (с. 3). Тази задача е определяща за интердисциплинарния характер на изследването, което се разполага в междината, в която се срещат лингвистиката, формалната семантика и логиката. Идеалният читател на дисертацията е „и философски, и езиковедски грамотен” (с. 4), от което пък непосредствено следва, че аз не съм идеален читател. Съответно, представянето на първите три глави от дисертацията ще бъде по-скоро реконструктивно; ще си позволя повече съдържателни коментари във връзка с последните две глави, тъй като те са по-близо до логиката, разбираана в по-тесен смисъл на думата.

Първа глава започва с изясняване на понятието за езиково значение и с не винаги лесното за прокарване разграничение между семантика и прагматика, съответно с изброяване на „типичните теми” за всяка от двете. Въз основа на това са набелязани типични случаи на разминаване между конвенционалното значение и иманото предвид, от които се интересува прагматиката: ирония, пресупозиция, импликатура (и по-точно конверсационна импликатура). След това е предложено тройно разслоение на опозицията истина-лъжа, което е прокарано през разграничаване на три нива на значението – пропозиционално, илокутивно и перлокутивно (с. 16-17). Това позволява на Годорова да разграничи казането на истината от искреността и откровеността като попълно е отбелязано значението на тези разграничения за модалната логика на мултиагентните системи (с. 18-19). В самия край на главата е въведено ключовото понятие за пропозиция, което лингвистите съотнасят с онези аспекти на изказването, които са определящи за условията му за удовлетвореност и в частност за условията му за истинност (с. 20).

Втора глава е посветена на терминологични уточнения, които подготвят въвеждането на основната тема на изследването в следващата глава. В началото на този раздел тройното разслоение от предишната глава е отнесено към предаването на източника на информация в рамките на езиковото изказване (с. 27). Приведена е и дефиниция за евиденциалност (дефиниция 2.1): това е „граматическа категория, чието първично значение е източникът на информацията” (с. 28). При това

тази дефиниция е тясна (доколкото изключва епистемичната модалност) и ограничена (доколкото не може да се приложи към всички типове речеви действия) (с. 29). Струва ми се, че първото ограничение не е толкова оправдано, колкото второто, при това тъкмо в рамките на изследване, което има отношение към полето на логиката. „Виждам” в много езици е фактивен, точно както „знам”. Ето защо посочването на източника на информацията е индикативно както за степента на увереност на говорещия, така и за прагматично допустимите начини за оспорване на изказването му (като и двете в крайна сметка се дължат на това, че различните източници на информация са различно надеждни). В този смисъл тъкмо разграничаването на евиденциалността от епистемичните модалности създава чудесни условия за изследване на връзката между двете. По-нататък изключително интересна за мен беше историческата реконструкция, която показва, че Боас е извлякъл същата полза от изучаването на индианските езици, както Балан – от изследването на „вестните” и „приказните” глаголни форми (с. 32). В добавка, изложението слага ред в различните начини на третиране на евиденциалите в българската лингвистика. Това до голяма степен е задачата на следващата глава.

Трета глава започва с една констатация, която показва връзката между граматиката на естествените езици и формите на живот в човешките общности: „малките” общности говорят езици с „големи” евиденциални системи (с. 39), които изваждат най-вече залозите, свързани с всеки ход от езиковата игра. В това отношение българският език заема специфично място сред останалите индоевропейски езици. „Инвертитивните” форми в него (с. 44) разбира се изкушават към правенето на народопсихологически обобщения, но Тодорова съвсем уместно устоява на това изкушение. По-нататък, критикувана е реконструкцията на евиденциалите, която предлага Герджиков – според нея те изразяват „мета-модалност” (преценка за самата преценка) (с. 49). Тя е съпоставена с реконструкцията на Куцаров, според която всъщност разгледаните конструкции не представляват единна граматическа категория, тъй като изразяват различен тип признаци: „преизказност” и „субективност” (с. 51). Теорията, която защитава самата Тодорова, приема тезата на Куцаров, че значението на евиденциалите има различни елементи, но същевременно отрича, че те са равностойни: според нея „епистемичният елемент е вторичен” (с. 56). Съответно, съвсем естествено в основна прицелна точка на тази глава се превръщат реконструкциите на Румяна Панчева (Изворски), която приравнява епистемичните евиденциали на модалните конструкции в английския език (с. 59). След българския идва ред на кузко кечуа (и шайен): чрез задълбочен анализ на прагмагиката на конкретни изказвания на този език е показано, че те не допринасят за пропозиционалното ниво на значението (доколкото не могат да бъдат отречени смислено), съответно трябва да бъдат отнесени към илокутивното ниво на значението (с. 64).

Остатъкът от трета глава е посветен на методологически уточнения, на които бих искал да обърна повече внимание. Първо, на парадоксът на Мур е отказано определението „парадокс” и вместо това той е определен като „несполучивост”, тъй като в него „няма нищо парадоксално”, т.е. защото може да бъде истинен (в зависимост от фактите за света и менталните състояния на говорещия) (с. 72). Тук бих отбелязал, че според стандартната интерпретация точно това е парадоксалното в парадокса на Мур – че въпреки факта, че утвърденото изречение може да бъде истинно, то не е смислено утвърдимо (в първо лице и в сегашно време – то е съвсем смислено утвърдимо в трето лице или в минало време). Отбелязано е също, че евиденциалните конструкции генерират подобни „несполучивости”. Един интересен момент: „It is raining, I gather, but I don't believe it” не е проблематично в същата степен като „It is raining, but I don't believe it” (или поне на мен ми се струва

така). Използването на евиденциална конструкция фиксира източника на информация, върху която се основава убеждението, съответно позволява тази информация да бъде поставена временно „в скоби“ (по една или друга причина). Използването на „убеден съм“ без посочване на източника на информация не дава такава възможност. Следва едно безспорно съществено методологическо уточнение, отнасящо се до събирането на данни за граматиката на езика; тук напълно приемам заключенията на автора (с. 77-80).

Четвърта глава представя формалните подходи към представянето на евиденциали. Първо са представени модалните подходи и в частност този на Ангелика Кратцер. Разграничени са и така наречените „предпоставъчна“ и „наредбена“ семантика (с. 86-93). В тази връзка аз лично си задавам три въпроса (които спокойно могат да бъдат оставени „за по-нататък“): 1. Дали ситуационната семантика няма да осигури по-елегантна формализация (например защото при нея вместо сечения на множества от възможни светове ще можем да използваме направо множества от ситуации)?; 2. Дали в някои случаи няма да получим по-адекватна формализация, ако вместо стандартните използваме обобщени квантори (например, „за повечето $x \dots$ “)? Тогава заедно с „трябва“ и „може“ ще имаме и по-нюансирани версии на модалните оператори; 3. Дали идеята в бел. 2 на с. 91 не би могла да породи лесно предвидими проблеми? Имам предвид това, че използването на всички убеждения като източник на наредбата, иначе казано, на сечението на всички множества от възможни светове, изразяващи пропозиции, които са предмет на убеждение, неизбежно ще предпоставя логическо всезнание от страна на агента, а това обикновено е прекалено силно допускане, за чието заобикаляне се налага модифициране на модалната рамка (начини за това има много, едва ли е необходимо да ги разглеждаме тук).

Вторият тип подходи, които са разгледани в четвърта глава, се определят като „илокутивни“, съответно е разгледана възможността да се добави нов, шести тип илокутивни цели: презентативни (с. 97). По повод на анализа на примера от с. 102 („Иван изпил всичкото вино“), бих споделил своите интуиции като носител на българския език. Подобно изречение може да се използва по два начина: 1. Когато предавам информация, която съм получил от друг, но без да се ангажирам с истинността на твърдението („[Петър ми каза, че] Иван изпил всичкото вино“); 2. Когато предавам информация, която съм получил от друг, но аз разполагам с информация, която я опровергава („[Петър ми каза, че] Иван изпил всичкото вино[но аз видях, че и Георги пи от него]“). Третият, последен тип подходи, които са разгледани в четвърта глава, се определят като „динамични“. Общо за тях е това, че „разглеждат значението процесуално“ (с. 103). Тук са разграничени три елемента, характеризиращи информационното състояние на участниците в разговора: контекстно множество, множество от въпроси и релация на предпочитание (с. 105). Примерите с прякото изявително обновление (с. 109) и преизказното изявително обновление (с. 110), които са представени по-долу, показват как изказванията от съответния тип се отразяват върху въпросните елементи. Тук ми се струва, че има най-много възможности за продължаване на изследването в различни посоки. Има цял куп подходи в областта на динамичната епистемична логика, които позволяват формално третиране на различни компоненти на информационното състояние (например динамичните логики на основани на свидетелства убеждения, логиките на публичните обявления, интерогативната семантика, преференциалните модели в немонотонната логика). Струва ми се, че тези различни подходи могат да бъдат относително лесно „съшити“ за целите на изследването на различни по вид евиденциални конструкции.

Пета глава представя философските теории за значението като цели да покаже, че „приносът на евиденциалите не може да бъде поместен в нито една от установените категории на значението” (с. 113). Първо е критикувана идеята те могат да се представят като конврсационни имплицатури, тъй като значението им не е отменимо (с. 113-114). След това е отхвърлена идеята, че те са пресупозиции: най-силният аргумент за това е, че „значението на евиденциала може да е невярно, без цялото изречение да бъде лишено от смисъл” (с. 116). Следва екскурс, който обсъжда привидната кръговост на дефиницията за пропозиция в семантиката на възможните светове (с. 116-120). Тук трябва да си признаем: според мен дефиницията за пропозиция е толкова „привидно кръгова”, колкото и дефиницията за кардинално число (например, числото „3” е множеството от всички множества ... с три елемента), иначе казано, въобще не изглежда кръгова. Остатъкът от главата е посветен на ревизиране на стандартната класификация на речевите действия въз основа на признаците „посока на съответствие” и „ангажимент”, вж. с. 124, 126, 129. Това без съмнение е един от моментите в изложението с най-ясно изразен приносен характер. Друг момент, на който също би трябвало да се обърне внимание, е свързан с въпроса дали евиденциалите могат да породят анафора или не. Имам смътната интуиция, че този въпрос би добил важно значение във връзка с идеите на Брандъм и на инференциалистката програма, тъй като според Брандъм анафората е „фундаментален феномен, чрез който се установява съответствие между невъзпроизводими събития и възпроизводими съдържания”, съответно „деиктичните употреби предпоставят анафоричните”. Точно затова той характеризира своя подход към артикулацията на концептуалното съдържание като ИСА-семантика (семантика, основана на фундаменталните понятия извод, субституция и анафора). Как биха изглеждали евиденциалите от гледна точка на инференциализма е въпрос, който според мен си струва да бъде разгледан.

Заклучението представя правдиво основните моменти в изложението и постигнатите резултати. Приносите са показани, без да бъдат казани по стандартния начин и според мен списъкът им подлежи на допълване. От моя гледна точка, най-важният общ извод от представения анализ е, че значенията на изреченията следва да се разглеждат като „коопериращи си стратегии на говорещ и слушащ”, съответно „значението вече не е само какво се има предвид, но и какво се разбира, при това двете не са просто механично скачени, а се определят взаимно от взаимните очаквания на разговарящите” (с. 139). Предоставената автобиографична справка свидетелства за впечатляващ професионален опит, прекрасна образователна подготовка и активно участие в конференции и летни школи. Двете публикации („Playing with information source” и „Пол Грайс и машината на общуването”, написана в съавторство с Анна Бешкова) са изключително силни. Според мен в контекста на дисертационния труд специално внимание заслужава първата – в нея е представена симулация на езиковата комуникация (с индикация на източника на информация), вложена в теоретичната рамка на еволюционната теория на игрите. Това е прекрасно допълнение към формалните подходи, разгледани в четвърта глава. Въз основа на казаното до този момент би трябвало да са очевидни причините, поради които убедено ще гласувам за това на Велислава Тодорова да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор”. Горещо препоръчвам също дисертацията да бъде публикувана (след минимална преработка) като монография.

17 май 2022 г.,

София

/Р. Люцканов/